

ZORAN SMILJANIĆ

GORAN PASKALJEVIĆ (1947–2020)

Režiser Goran Paskaljević je bil med petimi člani t. i. »praške šole«, skupine nadarjenih jugoslovanskih režiserjev, ki so se šolali na sloviti praški filmski akademiji FAMU. Ostali štirje so Goran Marković, Lordan Zafranović, Srđan Karanović in pozneje še Emir Kusturica. Neformalna združba je na svoj način nadaljevala tradicijo jugoslovanskega »črnega vala«, le da ni bila tako izrazito politična in radikalna, ampak bolj mehka, čustvena in ironična, a še vedno kritična, pač v stilu češkega humorja, ki ga posebej Jirí Menzel, dobitnik oskarja za film **Strogo nadzorovani vlaki** (Ostre sledovane vlaky, 1966), s katerim se je Paskaljević med študijem v Pragi veliko družil. Zanimivo: Paskaljević je umrl 25. septembra 2020, le dvajset dni za svojim prijateljem in vzornikom Menzлом.

Goran Paskaljević je bil jugoslovanski, srbski in mednarodni režiser. Posnel je 18 celovečernih in več kot 30 dokumentarnih in kratkih filmov. Komaj 29-leten je leta 1976 debitiral s

filmom **Čuvaj plaže v zimskem času** (Čuvar plaže u zimskom periodu), grenko-sladko socialno komedijo o Draganu (Irfan Mensur), nekoliko izgubljenem mladeniču, ki po diplomi in poroki lahko dobi le bizarno službo iz naslova. Odveč je reči, da se je počutil odvečnega. Film je presenetljivo pokasiral zlato areno na festivalu v Pulju. Tudi njegov naslednji film **Pes, ki je ljubil vlake** (Pas koji je voleo vozove, 1977) je bil uspešnica, menda si ga je ogledalo neverjetnih 1.200.000 gledalcev. Jugoslovanska **Vojna zvezd** (Star Wars, 1977, George Lucas)! K uspehu obeh filmov je pripomogel tudi vsestranski scenarist Gordan Mihić, ki se je dobro znašel tako v črnem valu kot pri praških fantih ali bolj komercialnih filmih.

Sledili so manj uspešni **Zemeljski dnevi tečejo** (Zemaljski dani teku, 1980), za katerega se zdi, da ga ni nihče videl, tudi jaz ne, **Posebna vzgoja** (Poseban tretman, 1980), naslov, ki so ga v slovenščino ingeniozno prevedli

identično kot naslov filma Gorana Markovića **Specijalno vaspitanje** iz leta 1977, govori pa o skupini alkoholikov, ki jih prisilno zdravi tiranski doktor Ljuba Tadić. Jugoslovansko-ameriška koprodukcija **Somrak** (Suton, 1982) s Karlom Maldnom in Jodi Thelen je že nakazovala, da Paskaljević meri na tujino. **Varljivo poletje '68** (Varljivo leto '68, 1984), spet po scenariju Gordana Mihića, obravnava mladega Slavka Štimca, ki se namesto revolucije raje ubada z dekleti. Znamenit je prizor, ko Štimac mečka dojke seksi Dragane Varagić, ki medtem mesi testo, oče Danilo Bata Stojković pa od zunaj pripomni: »Mesi, mesi, ne bo ti škodovalo!«

Angel varuh (Andjeo čuvar, 1987) govori o prodaji Romov v Italijo in je, mimogrede, nastal leto pred Kusturičevim razvpitim **Domom za obešanje** (Dom za vesanje, 1988), **Čas čudežev** (Vreme čuda, 1989) o cerkvenih freskah, ki se skrivnostno pojavijo vsakič, ko jih prebelijo, **Tango Argentino**

SOD SMODNIKA (1998)

(1992) pa o prijateljstvu med fantom in starčkom, ki se odpravita na popotovanja. Za enega prvo, za drugega zadnje ...

Potem so prišla 90. leta, ko je v Jugoslaviji bratstvo zamenjalo sovražstvo, enotnost pa klanje. Paskaljević je javno kritiziral predsednika Miloševića, zato je postalo življenje v Srbiji zanj nevarno; preselil se je najprej v Belgijo, pozneje pa v Pariz, kjer je ostal do konca življenja. V tujini je posnel film **Someone Else's America** (1995), a se je občasno vračal v Srbijo, kjer je leta 1998 posnel enega najboljših filmov o posledicah razpada Jugoslavije, **Sod smodnika** (Bure baruta), mozaik različnih usod iz Beograda, ki se je pogreznil v nacionalizem, kaos in nasilje. »Jaz nisem kriv,« lamentirajo vsi po vrsti, a Paskaljević svojim sonarodnjakom sporoča, da so še kako krivi.

Na Irskem je posnel dramo **Kako je Harry postal drevo** (How Harry Became a Tree, 2001) s slavnima igralcema Colmom Meanyjem in Cillianom

Murphyjem, spet v Srbiji pa **San zimske noći** (2004), ki je dvignil nekaj prahu zaradi uporabe resničnega avtističnega dekleta v filmu, in **Optimisti** (2006), ki tematizira Voltairovega Kandida ali optimizem.

Srbsko-albanska (!) koprodukcija **Medeni mesec** (2009) zasleduje srbski in albanski par v Zahodni Evropi, **Kad svane dan** (2012) je pretresljiva drama o odkrivanju pozabljenega taborišča za Žide med II. svetovno vojno na Starem sajmištu v srcu Beograda. Indijska drama **Dev Bhoomi** (2016), kar pomeni dežela bogov, govori o junaku, ki se po letih eksila vrne v rojstno vas v podnožju Himalaje, kjer ga ne marajo preveč. Indija, Srbija, vse je podobno. Njegov zadnji film **Kljub megli** (Nonostante la nebbia, 2019) se dogaja v Italiji, govori pa o migrantih in »ksenofobni megli, ki je zajela svet«, kot pravi režiser.

Paskaljević je postal priznan mednarodni neodvisni režiser. Prejel je kup prestižnih mednarodnih nagrad, med

drugim nagrado kritikov za najboljši evropski film 1998 za **Sod smodnika** in nagrado kritikov v San Sebastianu 1990 za **Čas čudežev**. Leta 2002 je v Münchnu prejel nagrado Bernharda Wickija za humanizem v svojih delih. Muzej moderne umetnosti (MoMA) je leta 2008 organiziral retrospektivo njegovih filmov v New Yorku, British Film Institute je prikazal vseh njegovih 16 filmov v Londonu, revija Variety pa ga je uvrstila med pet najboljših režiserjev leta 2001.

25. septembra bi moral Paskaljević na filmskem festivalu LIFFE v Leskovcu prejeti nagrado Živojina Pavlovića »za afirmacijo regionalne filmske umetnosti v svetu«, a se je tokrat zapletlo ...

»Imel je lastnosti, ki jih ni premogel nihče od nas – bil je umirjen in vztrajen. V svojih delih je bil vedno na strani šibkejših, brezpravnih, nepomembnih malih ljudi z obrobja,« je o Paskaljeviću povedal njegov praški sošolec Goran Marković.

Sam lahko dodam le, da je Paskaljević skozi burne zgodovinske spremembe kot posameznik in ustvarjalec ohranil univerzalne vrednote, kot so humanizem, integriteta, občutek za pravičnost in poštenost. Zveni klišejsko, a treba se je zavedati, da je za te lastnosti na Balkanu, *pa i šire*, treba plačati visoko ceno. In Paskaljević jo je plačal. Nikoli se ni, kot njegov nekdajni praški kolega »Nemanja« Kusturica, priklonil novim bogovom nacije, vere, denarja in spektakla.

Zato si od nas zasluži vsaj spoštovanje.